

бачыў»), дзе народ не можа адрозніць Бога ад Шатана, і дэнтыфаваць Божы голас, людскі плач, д'ябальскі смех («Балада растаптанага ценю»), і чалавеку наканавана смерць за праўду, мову, за волю душы. Ён ужо і не ўспрымае знакаў і знаменняў, што пасылаюць яму продкі, якія некалі жылі на гэтай зямлі («Туманным і даждлівым ранкам»), бо нешта выключна чалавечае згубілі людзі ў гэтай сваёй двухаблічнасці і ваяўшчай абыякавасці да ўсяго, нават уласнага жыцця. Падобнае светаўспрыманне ўласціва не толькі В. Шніпу. У беларускай баладыстыцы 80—90-х гадоў нават «з'яўляюцца прыступы жахаў перад тым, што завецца маім жыццём». Герой «Балады пераўтварэння» А. Мінкіна баіцца гэтага свету, дзе не маюць ніякай вагі аўтамабілі, а кветка электрадугі не слепіць вочы і не паліць далоні. У свой час І. Драч паведаў свету пра Кузьму, якому Бог падараваў крылы. На гэтай зямлі ўжо не будуць здзяйсняцца класічныя балады, бо ў чарапах былых велічных замкаў селянца кажаны і начніцы, а ў катакомбах — лёхах чэрава — нясе службу вурдалак Грабар Конша, валадар царства мёртвых («Мірскі замак» А. Мінкіна). У гэтым хворым свеце нядужае і сама балада («Большая баллада» А. Вознесенскаго), што асабліва ярка і адэкватна, падкрэсліваем яшчэ раз, адчуў В. Шніп і па-майстэрску ўвасобіў гэтую «Хваробу» ў творчай практыцы, як гэта ў свой час і ў сваіх літаратурах зрабілі Ф. Віён, Б. Лесьман, У. Высоцкі. Зусім у розныя эпохі і з зусім розным поспехам, але кожны з іх падмяніў традыцыйную баладу, здолеўшы зрабіць немажлівае — наліць старое віно ў новыя мяхі, тым самым знаходзячы новыя фармальныя структуры, напоўненыя класічнымі традыцыямі ў спалучэнні з уплывамі дня бягучага.

Храналагічнае творчае станаўленне вялікага француза Ф. Віёна супадае з вынаходніцтвам кнігадрукавання і захопа Канстанцінопаля туркамі. Балада В. Шніпа з'явілася ў часы павальнай кампутарызацыі і пачатковага этапу акупавання турэцкага Стамбула ці, што будзе болей дакладна, яго рэчавых рынкаў новымі беларусамі. Аднак, нягледзечы на амаль пяць стагоддзяў, што падзяляюць адметныя балады Ф. Віёна і антыбалады беларускага паэта, яны супаставімы падабенствам свайго светапогляду, маральнымі ацэнкамі канкрэтных з'яў, а таксама той роллю, якую адыграла ці адыграюць у эвалюцыі жанра ў нацыянальных літаратурах. Мажліва, яны сведчаць і аб тым, што не так ужо і адрозніваецца натура чалавека XV і XX стагоддзяў, тым болей існуючых ці жывучых (як каму падабаецца) ў больш-менш падобных умовах. Падабенства праблематыкі быцця абумоўлівае падабенства яе рэалізацыі, бо паэты тварылі ў эпоху пераменаў, у драматычныя часы, асвечаныя сполахам трагедыйнасці стагоддзяў, якія непасрэдна ўплывалі на канкрэтную асобу, што пакутуе ў гэтым свеце з-за немажлівасці ўласнай рэалізацыі — ні фізічнай, ні духоўнай. Усе яны

адзінокія ў гэтым свеце, якога не разумеюць і баяцца. Балады Ф. Віёна і В. Шніпа больш рэальныя, але не менш трагічныя. Французскі і беларускі паэты пазбягаюць іншасказанняў і алегорый. Нават бытавыя падрабязнасці, не толькі зусім не ўласцівыя класічным рамантычным узорам, але нават антагайстычныя высокаму стылю жанра, становяцца падчас вызначальнымі.

Каханне ў В. Шніпа, асабліва ў «Баладах нашага двара», зусім не баладнае ў традыцыйным разуменні слова, а жабрацкае — ніхто нікому не дае проста так. Хаця і тут поруч з Каханнем ходзіць Смерць, але зусім не ў горкаўскім разуменні антытэзы («Девушка и смерть»), а ў лесьмянаўскашніпаўскім: хацеў купіць ласкі дзяўчыны, але не адважыўся. Купіў на ўсе грошы «чарніла» і загінуў («Балада нясмелага»). Ды і не магло быць паіншаму ў гэтым свеце, дзе «Цёмныя людзі на вуліцах цёмных, Быццам нашчадкі сабакаў бяздомных, Ноччу блукаюць, шукаюць святло, Быццам калісці святло тут было». Невыпадкава і балада са звычайнага для таго часу незацейлівага трылера аб няшчасным каханні і здрадзе (згадаем мяшчанскія раманы) перарастае ў маніфест, становіцца ўвасабленнем алагізму, абсалютнага неспазнання ўсяго, што адбываецца ў свеце і самім чалавеку з яго схаванымі, але такімі магутнымі і супярэчлівымі жарсцямі. Бо як паіншаму спасцігнуць вобразнасць у стылі барока, загадкавую сімволіку, метафарычнасць міфа.

Арбіты старога і новага свету балады цяпер ужо мала дзе перасякаюцца, прычым не знешняй сферай, што тычыцца спецыфікі сімволікі, фантастыкі, міфалагічнай вобразнасці, а менавіта ўнутранай сутнасцю, якая мае самыя непасрэдныя адносіны да галоўнага — канцэпцыі чалавека. У перыяд, калі разбураюцца традыцыйныя прынцыпы, аснова грамадства і мастацтва, калі практычна заўсёды перамагае грубая сіла, у свядомасці пераважае нігілізм, расчараванне ў сутнасці чалавека, жаданне схаваць у сваім «я», з'яўляецца патрэба растлумачыць усё грамадскае зло біялагічнымі, псіхалагічнымі прычынамі, знайсці вытокі ўсяго бруднага не ў грамадскім ладзе, а ў самім чалавеку.

Ніякай надзеі, ні адзінага прабліску свету не пакідае беларускі паэт сваім героям. Якія тут ілюзіі, калі дзяўчынка-падлетак вымушана прадаваць сябе старому (у яе ўяўленні гэта нават і соракагадовы — «Балада семнаццацігадовай»), калі жывой гніе ў камеры, на чорных нарах, пад вашытай куфайкай ужо былая дзяўчына, якая і сама забылася пра тое, якой яна была некалі («Балада падсуднай»), калі ты, «Як ліхтар чырвоны, каля гатэля ў чырвонай міні, сумная, стаіш», і ніхто ў свеце не ведае тваёй мары, ды і каму яна патрэбная.

У «Баладзе добрых перад тым, хто жыве пагана» ён сцвярджае, што ад смерці не ўцячэ ніхто, а ягоныя сентэнцыі аб чарапах, якія ў былым жыцці

належалі невядома каму, значна апярэджвае славуты гамлетаўскі маналог пра беднага Ёорыка. Па-філасофску вырашае ён і дылему Саламона — жывы сабака лепшы, чым здохлы леў. Лірычны герой В. Шніпа не менш пранікнёна і абвострана ўсведамляе, што ў кожнага з жывых наперадзе прадвызначаны менавіта яму дзень, у якім цябе ўжо як бы і няма, які скончыцца, як вада ў калодзежы, патухне, як свечка перад іконамі, знікне, як сцэжка дадому, дзе цябе ніхто ўжо не чакае («Самагубства»). Ф. Віён не верыць у загадзя прадвызначаную вялікую мэту чалавечага жыцця, у той жа час ён не вельмі баіцца і пасмяротнага пакарання за рэальныя зямныя грахі, у тым ліку і плоцевыя, яго болей палохае непазбежнасць, жах і бес-сэнсоўнасць небыцця. Баіцца падобнай наканаванасці і В. Шніп. Не выпадкова ягоная «Балада лёсу» завяршаецца зусім у стылі Ф. Віёна: «і нічога не змяніць нікому, як не легчы ў труну жывому». І далей: «Мы памерлі, і тут не былі»; «Мы як вароны ў гэтым сусвеце, шукаем нечага, крычым, і ўсё, як снег, і ўсё, як дым».

Сусвет, рэальна выдуманы, у Ф. Віёна і В. Шніпа рассыпаецца, рушыцца і нават пазбаўляецца, ачышчаецца ад рэалій-руін. Бруд — непазбежны спадарожнік кожнага развалу — неадольна запаўняе ўвесь сусвет, пазбегнуць яго можна толькі ў выпадку дэманстратыўнага адыходу ад усяго акаляючага, бо часы вежаў са слановай косці сплылі назаўсёды, хаця змяніць яе спрабуюць найўна-рэальнымі ўяўленнямі аб ствараемым у свеце страчаных ілюзіяў Храме. Па сутнасці, замкнулася кола эвалюцыі балады. Яна пачыналася з матываў змагання з Богам Ленора Бюргера, кідала выклік Найвышэйшым сілам, бо не згаджалася з іх боскім прадвызначэннем. Новая гераіня новай паэзіі аддае перавагу не паслухмянаму згодніцтву з лёсам, доляй, фатумам, а барацьбе за сваё каханне і шчасце. Цяпер жа беларускі паэт прадвызначае далейшы лёс славянскай і еўрапейскай балады ў цэлым — вяртае яе да пошукаў страчанага сэнсу быцця, бо пра-слаўленне сілы духу чалавечага не прывяло ні да чаго добрага.

Дзеля гэтага В. Шніп ідзе на своеасаблівы творчы эксперымент. Ён, беларускі паэт, дзіця вёскі (што, аднак, ніколі не хаваў, а, наадварот, ганарыўся сваімі пугачамі), як і патомны гараджанін, карэнны парыжанін Ф. Віён, практычна пазбягае апісанняў прыроды. А ўся ж баладная еўрапейская традыцыя, асабліва пачынаючы з рамантычных тэндэнцый, і заснавана на шчодрым выкарыстанні сімволіка-алегарычных мажлівасцей пейзажа, які становіцца не толькі месцам дзеяння маленькіх трагедый, своеасаблівым фонам, але і падчас поўнапраўнай дзеючай асобай. Апісанне стану прыроды заўсёды станавілася своеасаблівым камертонам мелодыкі разгортваемых падзей. Так, усе ведаюць украінскую народную песню «*Реве та стогне Дніпр широкий*», якая з'яўляецца інтрадукцыяй да славутай

балады Т. Шаўчэнкі «Прычинна». Наўрад хто-небудзь са слухачоў, акрамя філолагаў, памятае далейшы змест твора, аднак кожны пасля падобнага ўступу зможа прадказаць танальнасць будучай трагедыі. Нават класічная «Шыпшына» Гётэ ўспрымаецца не як гісторыя гібелі кветкі, а трагедыя рэальнай дзяўчыны, што страціла сваю кветачку, г. зн. дзявоцкасць. У беларускай баладнай традыцыі, у выніку адпаведных тэндэнцый развіцця паэзіі ў цэлым, значнасць падобных апісанняў узрастае шматкроць. Аднак В. Шніп смела адмаўляе традыцыю, а таму своеасаблівым камертонам, фонам і ўдзельнікам усіх яго маленькіх трагедый становіцца шэры горад з ягонымі барамі, гатэлямі, турмамі, адкуль ужо ніколі не вырвацца на прастору. Каменныя джунглі замяняюць рэальныя кіплінгаўскія або лесьмянаўскія: «Жыццё кожную хвіліну ў нябыт знікае, як бруд, як лісце жоўтае ў вадзе». І цяпер ужо не адзінокая дзяўчына, разрытая магіла або птушка-воран узмацняе пачуцці адзіноты, пакінутасці, адвергнутасці, а рэальны шматгаловы натоўп, вакзалы, шэрыя аднастайныя гарадскія будынкі.

В. Шніп трапіў у складаную сітуацыю — у беларускай лірыцы практычна не існавала так званых жорсткіх або мяшчанскіх рамансаў, асабліва папулярных у Расіі на пачатку мінулага стагоддзя, або цэлага пласта блатной песні з яе выпрацаванай вобразнасцю, паэтыкай і светаўспрыманням. Яму, па сутнасці, прыйшлося самому ствараць падобныя творы або рабіць выгляд, што ён развівае вядомыя матывы, што не магло не прывесці да пэўнай эклектыкі, не заўсёды апраўданаму эстэтычна (а падчас і маральна) сінкрэтызму. Згадаем, што некаторыя даследчыкі наогул называлі баладу трылерам. «Блатной» рамантыкай абумоўлена структура балады «Малады і прыгожы, нібы даляры», «Падарыў табе ён завушніцы» і, асабліва, у «Матроскай баладзе», дзе адвечныя сентэнцыі аб мурках-збродніцах, якія здалі сваіх кавалераў-уркаганаў і цяпер радуецца жыццю ва ўсіх яго праявах, саступаюць інтэнсіўнай дынаміцы аповеда аб гісторыі светлага кахання, што знішчана жорсткаю рукою. Атрыбутыку песняў добра падкрэсліваюць і традыцыйна шчодрыя апісанні чорнай сталі, кінжала, новенькага нагана, Сашкі-хулігана, уласны антураж і вобразнасць і, найперш, стылістыка: дынаміка, энергетыка дзеяння, лаканізм у выкладанні падзей прыкметна кантрастуе з лірызмам мяшчанскіх рамансаў. Нават лексіка і будова фразы, не гаворачы пра вобразнасць, не супастаўляльны. Гераіня В. Шніпа не атруціцца, не ўтопіцца, не заб'е яе недалёкі валацуга, і на беразе рэчкі не застанецца цэла Олі.

Не было і «гітарнага» прачытання падобных тэкстаў (хаця «Балада беглага зэка» вельмі нагадвае «Охоту на волков» У. Высоцкага). На наш погляд, В. Шніп не імкнуўся да таго, каб ягоныя балады сталі песнямі.

Беларускі паэт надзвычай тонка адчувае музыку, ён добра ведае спецыфіку песні, не выпадкова на ягоныя словы напісана каля сарака песняў, якія карыстаюцца вялікай папулярнасцю. У яго іншая творчая задача — адмаўляючы, сцвярджаючы, бо кожная літаратурная школа вычэрпвае сябе, а ўсялякі наватарскі прыём у мастацтве ператвараецца ў штамп. Адмаўляючыся ад звыклых шаблонаў і звыклых шляхоў развіцця, В. Шніп сваімі пошукамі падкрэслівае, што класічная балада будзе існаваць заўсёды.

Сведчанне таму — яго далейшыя балады, выкананыя ў класічным стылі. Класічная балада жыве нязменна апошнія тры стагоддзі, нягледзячы на ​​выразныя спробы яе мадэрнізацыі, бо яе свет — наіўны, дзіцячы, а таму такі незвычайны і паэтычны — вельмі дарагі кожнаму сэрцу сваёй старажытнасцю, заглыбленасцю ў ахутаныя смугой стагоддзі, сваім цяжэннем часу, успрыманнем і разуменнем жыцця і ўсяго, што ў ім адбываецца. Падобная схільнасць уласціва ўсім літаратурам, што «шукаюць там спрадвечныя, непераходныя выяўленні чалавечай сутнасці, бо ў кожным імгненні жыве вечнасць» (В. Каваленка), але найбольш яскрава праяўляецца ў паэзіі беларускай, што тлумачыцца як адметнасцю светапогляду беларусаў, выразнасцю міфалагічнага мыслення, верай у магчымасць пераўвасабленняў, адэкватнасць з'яў арганічнай і неарганічнай структур. Перліна сусветнай паэзіі — класічная балада — гэта чароўная краіна са сваімі ўласнымі законамі. Для яе характэрна сваё цяжэнне часу, сваё разуменне свету і ўсяго, што ў ім адбываецца, бо баладны сусвет — захапляльнае месца. Ён усюды і нідзе, бо часцей за ўсё знаходзіцца ў чалавечых сэрцах.

Мы згадваем чароўныя замкі, што ўзвышаюцца над скаламі і пагоркамі, бурлівыя рэчкі, маленькія азёры, цёмныя лясы і ўспененыя марскія хвалі. У гэтых гушчарах жывуць лясныя каралі і іх звыродлівыя дачкі-красуні, лесуны і эльфы, тролі і начніцы; у заклятых замках блукаюць здані і прывіды; у азёрах і морах плёскаюцца русалкі, чакаюць сваіх ахвяраў марскія царэўны, крадзе прыгожых дзяўчат вадзянік; па сваю каханую прыходзіць мёртвы жаніх; без руля і ветразяў плыве ў блакіце лятучы карабель; над усім звяняць таямнічыя гукі эолавай арфы.

Атрыбутыку класічнага рамантычнага антуража ў паэзіі В. Шніпа добра падкрэсліваюць нават загалюкі твораў — «Балада Куліка», «Балада здрадніка», «Балада пустэльніка», «Балада Крэўскага замка», «Балада дваіх», «Балада вампіра», «Пірацкая балада». Тут мы сустрэнем руіны замкаў, над якімі плачуць князёўны і каралеўны («Князёўна галасіла на сцяне»), аскетаў, што кінулі гэты свет з-за кахання да распуснай Панны, блазна, што закахаўся ў сваю князёўну, якую павінен быў весяліць, здрадніка, што марна шукае і кліча смерць, экіпаж судна, які, як лятучы галандзец і п'яны карабель А. Рэмбо, бязладна лётае па марскіх прасторах, бо даўно

згубіў мэту вандравання, тым болей, што ні маракоў, ні капітана даўно няма. Разам з тым В. Шніп не злоўжывае класічнымі баладнымі схемамі, што можа прывесці да ператварэння жанру твораў у адарванае ад жыцця літаратурнае ўпрыгожанне. Ён ведае выключныя жанравыя мажлівасці балады. Яна — адзін з самых эмацыянальных жанраў. Аўтар як бы робіць дослед, у якім скурпулёзна, з дапамогай уласнага вопыту чытача, даасэнсоўвае, дастварае накінутую пункцірам карціну, што выклікае самыя разнастайныя асацыяцыі, пачуцці і ўяўленні. І ў той жа час балада — летапіс гісторыі. Прычым летапіс выключна своеасаблівы. У ім не будуць шырока паказаны батальныя сцэны развітання, смерці, а праз жыццё асобнага чалавека, зрэдку некалькіх, заблішчыць, як у маленькіх расінках, лёс народа, нацыі. Баладнай паэтыцы не ўласціва апісальнасць, таму яна выпрацоўвала адметнае ўменне адной дэтальлю, тропам апеляваць да пачуццяў, асацыяцый чытача, выклікаць яго на сааўтарства. Адзін выраз канцэнтруе безліч жыццёвых назіранняў, раскрывае ўзаемаадносіны людзей адпаведнай эпохі. Лёс канкрэтнага чалавека паядноўваецца, атаясамліваецца з лёсам народа, што надае баладзе сапраўднае эпічнае гучанне. Садзейнічае апошняму і глыбокі аб'ектывізм твора: нягледзячы на тое, што ўсе падзеі і эмоцыі, выкліканыя імі, прапушчаны праз сэрцы герояў, тут не сустракае культу свайго «я». Хаця ў традыцыйнай баладзе ўсё сканцэнтравана каля асобы ці суб'екта, на першы план выходзіць думка народа. Менавіта так прачытваецца шэраг балад Віктара Шніпа, прыведзеных у гэтым выбітным постаці нацыянальнай гісторыі розных стагоддзяў. Прычым постаці становяцца не толькі канкрэтныя асобы, але і замкі (Мірскі, Крэўскі), рэчкі, карчма, царква, сімвалізуючы адзіную, непадзельную культурную прастору. Падобныя творы будуць раскіданы практычна па ўсіх зборніках В. Шніпа, але ў кнізе «Беларускае мора» яны складуць асобны раздзел. Беларускае мора паэт знайшоў у нябёсах, але яно прыкавана да зямлі вежамі Полаччыны («Полацкая балада») зялёным морам травы з пенай кветак («Балада Крэўскага замка»), разбуранымі мурамі («Балада Мірскага замка»), спрадвечным словам («Балада кнігі»), славутай мелодыяй («Балада паланеза Агінскага»), а найперш светлымі імёнамі Янкі Купалы, Якуба Коласа, Васіля Быкава, Цішкі Гартнага, Уладзіміра Караткевіча і інш. Пантэон надзвычай вялікі. З жыцця сваіх вялікіх папярэднікаў В. Шніп выбірае адну падзею, якая сталася вызначальнай у ягонай долі і прадвызначыла долю нацыі, народа.

Адметнае месца займаюць «Балада Яўгеніі Янішчыц» і «Балада Васіля Сахарчука». Пастаўленыя поруч, яны як бы сімвалізуюць перарваны палёт палескай ластаўкі і трагічны фінал яе земляка («цябе няма, як нас няма ў тым свеце»), што самі выбралі сваю долю, такую трагічную і страш-

ную. Шніп не асуджае іх суіцыд, не шукае прычыну і не спрабуе нешта растлумачыць, апраўдаць — мёртвым паэтам гэта не патрэбна. Галоўнае — засвоіць урок жыцця.

Новае слова ў нацыянальнай баладыстыцы — цыкл В. Шніпа «Балады году», надрукаваны ў «Нашай Ніве» (№ 29 ад 5 жніўня 2005 года). У чарговы раз паэт паказаў сябе разбуральнікам традыцый, да стварэння і ўмацавання якіх прыклаў нямала намаганняў. У цыкле ўсяго 12 балад. Аб'ём іх мінімальны — ад 10 да 18 радкоў (усяго, калі быць дакладным, 182 радкі). Сумарны аб'ём цыклу — сярэдняя балада пачатку XIX стагоддзя. Раней у беларускай паэзіі самай кароткай была балада Пімена Панчанкі «Герой» (нібы санет, 14 радкоў). Калі ж згадваць, напрыклад, творы заснавальніка жанру, Яна Чачота, то гэта прыкладны аб'ём ягонай інтрадукцыі, бо прыкладна столькі патрэбна было месца славутаму Ментару, каб пасля ўступных заўваг і гаворак перайсці да раскрыцця галоўнай тэмы. Аднак *«умчался век эпических поэм»*, цяпер неабходна ўвасобіць мастакоўскую задачу ў гранічна малых межах. Другая адметнасць — гэта зварот да рамантычных традыцый і, па сутнасці, чарговая палеміка, на гэты раз са згаданым Віёнам. Калі ў папярэдніх баладах В. Шніп практычна адмаўляўся ад выкарыстання апісанняў прыроды, то цяпер апошняя становіцца не толькі фонам, як у творах XIX — пачатку XX стагоддзяў, а галоўнай дзеючай асобай. Хаця і тут будзе пэўная недакладнасць, бо па сутнасці, у цыкле балад няма дзеяння. Гэта яшчэ адзін парадокс, бо асновай балады як жанру як раз і з'яўляецца дзеянне, рух, «баллады скоростъ голая, романтики откос». Статычных балад не бывае, яны не могуць існаваць. В. Шніп гэта адчувае вельмі тонка, менавіта таму і аб'яднаў рознастылёвыя рэфлексіі з нагоды вандраванняў зямлі ў сузор'ях задзяка ў адзін цыкл, у якім кожная з састаўных частак загучала баладна, а разам стварыла адзіную баладу быцця чалавечага.

Класічная балада ў аснове сваёй трагічная, гэта трагедыя (няхай маленькая) паэзіі. У цыкле В. Шніпа на першы план выходзіць не рэальная трагедыя канкрэтнага чалавека (воіна, партызана, хлопчыка, маці), а абагуленая трагедыя чалавека ўвогуле, які ўслед за Саламонам пачынае разумець і ўсведамляць марнасць сваіх намаганняў і спрабуе ў сілу сваіх здольнасцей і мажлівасцей вызначыць сутнасць і вартасць быцця ўвогуле.

Цыкл пачынаецца з «Балады студзеня» (у адпаведнасці з сучасным календаром) і завяршаецца «Баладай снежня» (канцом года). Замыкаецца чарговы круг, чарговае кола, па якім людзі лічаць свае гады, адпушчаныя ім, у цэнтры якога знаходзяцца Каляды (сімвал нараджэння) і Дзяды (сімвал сыходу): «Сённяя Каляды. Ідзём да царквы. Хто памаліцца, а хто — памаўчаць, Хто нарадзіцца, а хто — паміраць».

Увогуле, атмасфера цыкла надзвычай сумная і змрочная. Бадай што толькі ў «Баладзе чэрвеня» святлее ад залатой пчалы, што заляцела на густое цяпло летніх кветак. Аднак і гэты настрой хутка праходзіць, бо хутка і сам месяц, як дзень, праміне, адспявае, нібы памрэ, салавей у гаі, нібы спелая вішня, адплыве за небакрай сонца, і будзеш ты свой свет спакойна абжываць. Змрочна ў гэтым свеце, тужліва, няміла. Погляд у паэта прыкмячае толькі тыя з’явы прыроды, што ўзмацняюць гэтую тугу, або нагадваюць пра немінучы закон прыроды: задумлівыя зоркі ў нябёсах не могуць ад марозу размаўляць паміж сабой; выюць вятры — маладыя ваўкі; лета адыходзіць назаўсёды, як жоўтая лістота; нясе пагібель усяму жывому паводка. Цяжка ў гэтым свеце ўсяму жывому, але асабліва чалавеку, у якога ўжо няма дома, засталася толькі ў памяці сцэжка да бацькоўскага парога, дзе цябе ўжо ніхто не чакае; няма з кім шукаць папараць-кветку маладзенькай дзяўчыне. *«Ветер возвращается на круги своя»*, ізноў усё замятае завіруха, у выці якой чуецца лёт анёлаў і д’яблаў. Жыццё яшчэ і яшчэ раз абуджаецца, каб ізноў трапіць пад снег пад нястомным поглядам некага рагатага, што з зямлі не адводзіць задымленых воч. Рух думкі, нястомны і пакутлівы, надае неабходнае дзеянне цыклу.

Некаторыя публіцысты ў апошні час, спрабуючы растлумачыць пэўныя недахопы беларускага менталітэту, у тым ліку і славетную талерантнасць, называюць у ліку прычын і адсутнасць мора. Няма фосфару ў неабходнай колькасці, няма марской рамантыкі, адсюль рабская псіхалогія. Вось чаму так настойліва шукалася мора Герадота, Палескае мора, Нарач называлася морам. Свой уклад у гэтыя падсвядомыя пошукі ўносіць В. Шніп, які цэлы зборнік назваў «Беларускае мора». Раней, у «Шляхам ветру» ён сцвярджаў, што «Беларусь стаіць на Курганах». Айчына шмат страціла ў сваёй гісторыі, таму паказаць яе шлях пакутны можна толькі па кнігах, чытаных агнём. Прысыпаныя мёртвым пылам пліты не дазваляюць знайсці магільны славетных беларусаў, таленты якіх часцей за ўсё служылі суседзям. У нас адметная азбука Брайля, мы сваю гісторыю пішам курганамі. Вось чаму наша Беларусь стаіць на курганах, як Рым.

Знамянальна, што ў паэзіі В. Шніпа з’яўляецца ўпэўненасць у сябе, зямлі, Радзіме. Ранейшы вобраз Хама на троне ў храме ўжо практычна не згадваецца, толькі з’явіцца «Балада пра царкву і ваўка», і то царква хутчэй за ўсё віртуальная, бо пасля пэўных цудаў (вяртанне зроку сляпым) і злачынства (велізарнага ваўка — ваўчынага старэйшага — брат застрэльвае сусед) царква сплывае назад да Бога па рацэ, што пралілася з-пад аблокаў. Будуць у В. Шніпа яшчэ вершы змрочныя, як «Зноў за вокнамі ноч, як бяздонне», дзе глыбіня забытай ракі, у якой патанулі мы і будзем вылаўленыя чорнай сеткай, нагадвае жах балады паляка К. Ба-

чыньскага «Lowy», невады ў якой цягнуць з дна рачнога смерць. Але ўсё ў гэтым свеце, прыкрытым нябёсамі як лёдам, зведае самыя незвычайныя метамарфозы і адродзіцца да жыцця. Песімізм сусветны, планетарны са-ступае. Трэба жыць. І ў гэтым дапаможа музыка і каханне.

Амаль дзесяць гадоў таму, адказваючы на пытанні «Маладосці» (№ 1, 1996) пра вартасць эксперыменту ў літаратуры, В. Шніп сцвярджаў, што эксперыментатарства са словам узнікла адначасова з зараджэннем апошняга. Там жа ён згадаў, як са сваімі маладымі калегамі У. Сцяпанам, М. Клімковічам, У. Сіўчыкавым, М. Шайбаком, збіраючыся на кватэры ў Глобу-са, дзе адначасова чыталі традыцыйныя творы і імкнуліся асвойваць новыя, незвычайныя для нашай літаратуры паэтычныя формы. Гаворка ішла ў першую чаргу пра хоку, зборнік «Круглы год», якія яны і падрыхтавалі, а затым доўга чакалі, пакуль надрукуюць у «Мастацкай літаратуры», «бо ў БССР нават нязвыклая форма ўспрымалася як дысдэнцтва». У згаданай падборцы ён надрукаваў 10 узораў жанру, якія ўспрымаюцца з цікавасцю перш за ўсё раскаванасцю асацыяцый. Аднак, хаця тут і адчуваецца пэўны «японскі» каларыт — белая вішня, жоўты ліст на зялёнай вадзе, палёт матылька і голуба — усё ж такі беларускі дух перамагае:

***

Свецяцца зоры.
Кароткая дарога
да роднай хаты.

***

Жанчыны рвуць лён.
Шэры жаўрук у небе
гаворыць з хмарай.

***

У хмаркі белай
просіць піць перапёлка.
Расце збажына.

Падчас можа закрасціся сумненне ў не вельмі высокай арганічнасці звароту беларускага паэта да рафінаванай формы, бо тут хутчэй дамінуе традыцыйнае для версіфікатара жаданне сцвердзіць сябе, даказаць усім і перш за ўсё сабе самому, што я здольны рэалізаваць свой велізарны патэнцыял у якіх заўгодна формах. Як бы там ні было, В. Шніп адстойвае сваё права на эксперымент як у галіне формы, так і зместу. Разам з тым ён лічыць, што паэт павінен нечага спачатку дасягнуць у традыцыйных жанрах і заявіць класічнымі творамі (г. зн. выкананымі ў звыклых для адпаведнай паэзіі формах) права на эксперымент. Кажуць, што ў ЗША

мастак перад тым, як займацца авангардызмам, павінен намалюваць карову. Калі выяву гэтай істоты адобрыць журы, то ў яго развязаны рукі для любых пошукаў.

Зварот да хоку ў паэзіі В. Шніпа цікавы яшчэ і тым, што ён пралівае святло на больш важны і важкі абсяг ягонай паэзіі. Так, у згаданым інтэрв'ю паэт згадваў: «За апошнія чатыры гады я напісаў каля 70 твораў, якія нечым падобныя да разанаўскіх вершаказаў, але гэта не вершаказы. Адзін мой знаёмы іх назваў «шніпаўкамі». Украінская даследчыца Н. Шэфтэлевіч лічыла, што хоку, напісаных пэндзлем Басё, — гэта не лірыка прыроды ў еўрапейскім разуменні гэтага тэрміна, а «лірыка самой прыроды», якая пакідае паэту толькі ролю медыума, і інфармацыю яму пастаўляюць не духі, а цалкам рэальныя прадметы і з'явы прыроды. Гэтым, на наш погляд, і тлумачыцца лёгкасць пераходу В. Шніпа ад усходняй паэтычнай формы да нацыянальнай, у якой ён пачынае глядзець на свет у чарговы раз новымі вачыма (паэт можа яшчэ мяняцца, здзіўляцца, значыць, жывы ягоны талент, бо можа эвалюцыянаваць). Па сутнасці, В. Шніп уяўляецца першым чалавекам у гэтым сусвеце, ён Адам, што тлумачыць сутнасць усяго таго, што акаляе чалавека. Не настаўнік, як Л. Талстой у «Народных расказах» ці К. Каганец або Я. Колас у чытанках для дзетак беларусаў, якія апавядаюць пра нашых птушак, падарожжа кроплі вады і г. д., а пасланнік, які адкрывае сусвет і з радасцю дзеліцца гэтым адкрыццём. Прычым пасланнік мае зямное паходжанне, беларускі менталітэт, які лічыць, што ўсё створана менавіта ў адпаведнасці з апошнім. У гэтым свеце супрацьпастаўлена неба, што палохае сваёй глыбінёй, бо там жыве Бог, да і само неба Бог, таму да яго імкнецца ўсё і ўсе, забыўшыся пра тых, хто даў ім жыццё, і зямля са сваёй *глінай, вадой, ценем, калодзежам, валуном, травой*, а паміж імі — *дрэва і чалавек са сваім парогам, ліхтаром, яблыкам, чоўнам, сякерай*. І нешта больш магутнае і таямнічае, чым *шкло*, падзяляе супрацьлеглыя і ўзаемадапаўняльныя пачаткі. В. Шніп сягае ў далёкія часы, калі сусвет дзяліўся на жывое і нежывое, што ясна адлюстравалася нават у славянскай прамове. Так, усё жывое падзялялася на мужчынскі і жаночы род, супрацьлеглае адносілася да ніякага роду. Аднак куды аднесці тое ж неба, раку, што бяжыць, сякеру, якая робіцца страшэннай у руках чалавека, падкову, што ўплывае на лёс чалавека, касу — усмешку Смерці. В. Шніп пакідае свет у ягоным разбэрсаным выглядзе, хай сам збірае сябе ў адпаведнасці з уласнай наканаванасцю. Ці не таму з гэтага часу ён стаў пісаць, паводле ўласных слоў, без знакаў прыпынку. Некалі ён ухвальна абазваўся аб эксперыменце, што ставіў у прозе таленавіты Барыс Пятровіч, і нават папракаў літаратуразнаўцаў, што не могуць ацаніць ягоных пошукаў. У нечым паэтычны

цыкл В. Шніпа пераклікаецца з цыклам ягонага сябра «Непатрэбныя рэчы», дзе гаворка ідзе пра пэўныя прадметы, што адыгрываюць значную ролю ў жыцці чалавека, а падчас і вызначальную, бо пачынаюць кіраваць у адпаведнасці з уласнымі запатрабаваннямі.

Зразумела, эстэтычная і ідэйная значнасць цыклаў выключна адрозная, але нас цікавіць вектар эвалюцыі эксперыменту, які можа супадаць. Яшчэ раз падкрэслім, што ў В. Шніпа эксперымент не звязаны з постмадэрнізмам ці мадэрнам на горшы выпадак. Яму ў гэтым перашкаджае добра ўсвадомленае паходжанне і выхаванне на народных традыцыях: «Я не сучасны, бо — мараліст, Думаць прывык, а што скажа радня». А радня — гэта і бабуля, і бацькі, і суседзі, і дзеці.

У шэрагу пошукаў ці чарговых дэманстрацый версіфікатарскіх здольнасцяў паэта варта згадаць і ягоныя спробы знайсці на кожную літару алфавіта адпаведны асацыятыўны малюнак:

Ш шэпча пра шлях
яно шапаціць у шыпшыне
шукаючы шчасця
яно шалапутнае
але яно шануе шчырых
яно заўсёды там дзе шаша
ш шыпучае як шампанскае
якое п'юць шляхцічы

Такая своеасаблівая азбука для дарослых, што толькі ўваходзяць у сусвет паэтычных асацыяцый, або сталых чытачоў, што, як Пруст, згадваюць страчаны час.

Чарговы эксперымент В. Шніпа ў форме ўлюбёнага жанру — шэсць балад, аб'яднаных у адзіны цыкл «Балады радаводу» (ЛіМ, 3 сакавіка 2006). Паэт паспрабаваў узнавіць некаторыя найбольш яркія старонкі гісторыі ўласнага роду, узнавіць постаці, да якіх яшчэ сягае ягоная памяць і стварыць яскравыя абліччы — згадкі пра сваіх продкаў, якія пачынаюцца з «Балады Германа Шніпа» (1760—1830), рыцара з Прусіі, што застаецца назаўсёды на чужой зямлі, якая з моманту нараджэння сына («Балада Язэпа Шніпа» (1800—1875) становіцца для ўсіх Шніпаў радней, бо хто ўжо нарадзіўся тут, будзе тутэйшым. Яны жывуць звычайным жыццём («Балада Кандрата Шніпа» (1820—1916), у незвычайных умовах («Балада Яські Шніпа» (1866—1914); «Балада Язэпа Шніпа» (1911—1982), праліваючы сваю кроў за новую і родную Айчыну. Спыняецца летапіс на «Баладзе Анатоля Шніпа» (1931), бацькі паэта, але верыцца, што род Шніпаў дасць яшчэ слаўных прадстаўнікоў у шэрагу беларусаў. В. Шніп надзвычай узмацняе лірычны пачатак твораў, спалучаючы асабістае

з агульнай доляй народа. Падобная інтымiзацыя выключна аб'ектыўнага жанру, што ў цэлым прырэчыць канонам, дапамагае значна паглыбіць рэалізацыю цікавай мастацкай задачы.

Сведчаннем таму і новая кніга — салідны, дыхтоўны фаліант «Балада камянёў: паэзія і проза» (Мастацкая літаратура, 2006). Як сведчыць сам загаловак, Віктар Шніп у чарговы раз звярнуўся да ўлюбёнага жанра, зразумела на новым якасным эвалюцыйным вітку творчай спіралі. Беларуская балада нараджалася ў выглядзе паэтычных апрацовак нацыянальнай фантастыкі, міфалогіі, легендаў і паданняў (творы Яна Чачота, якіх дайшло да нас толькі восем) і ўвасаблення рэальна-легендарных постацей нашай гераічнай мінуўшчыны (ягонья ж «Спевы пра даўніх ліцвінаў да 1434 года»).

У цыкле «Балады Вялікага княства» В. Шніп згадае Міндоўга, Гедзіміна, Альгерда, князеўну Альдону (некалі Ян Чачот хацеў уславіць подзвігі ліцвінак), Вітаўта, Грундвальда, Ягайлу (якраз годам смерці апошняга Ян Чачот закончыў свой цыкл, але ж на гэтым гісторыя ВКЛ не закончылася). Згадаем трагічна-падазроную гібель Барбары Радзівіл і ўцёкі яе злоснай, гатовай на ўсё сваякраві каралевы Боны Сфорца, подзвіг друкара Сымона Буднага, аўтара «Статута ВКЛ» Льва Сапегі, песняра ВКЛ Міхаіла Агінскага. Гісторыка-рамантычная балада як бы прайшла кола з двух стагоддзяў і вярнулася назад на новым ідэйна-эстэтычным этапе. Па дарозе ён згадае балады Турава, Белай вежы, сонца, патопу, скрыпачкі, сцен, лесу, вятроў, караляў, усходу сонца, нават абыякавасці — а ў цэлым адну агульную «Баладу Айчыны», над якой уздымаецца пыл мінулых стагоддзяў, што пранесліся над ёй, пачынаючы ад легендарнага Ноя. Як помнікі — вектары развіцця стаяць балады закаханага мастака, апошняга князя, беларускіх герояў, смерці паэта, Храма, нават невядомасці, шчасця і вампіра.

Прафесійны мастак, сапраўдная асоба, можа класічныя партрэты падаваць у розных манерах, тое самае мы можам назіраць і ў трактоўцы В. Шніпа. Аднак партрэты паэта зусім не падобныя на жывапісныя, яны складаюцца з алюзій, асацыяцый, пераствораных цытат, злавесных і не вельмі сімвалаў і прадказанняў, артэфактаў часу і прасторы, архетыпаў. І ўсё, як і патрэбна для гістарычных твораў, у якіх апісваецца мінулае (не так істотна, далёкае ці не вельмі), усё ахутана смугою часу, настальгіяй, шкадаваннем. Ад выключнага песімізму ратуе не толькі шкадоба, што сышлі вялікія, а ўдзячнасць ім за тое, што былі. Усё гэта ўзмацняе афарыстычнасць радка, надае, здавалася б, звычайным падзеям адчуванне пазачасовасці, вечнасці, а традыцыйна-класічныя вобразы набываюць анталагічную сутнасць (новыя дарогі, пракладзеныя ў тумане, што ахутаў Радзіму, пралеглі праз магiлы і вядуць цяпер не за небасхілы, а ў карчму і астрогі; вочы бачаць, як наш новы дзень ідзе, нібы дзіця, па залатой вадзе;

глядзяць на Ноя, як кароль на торбу, у якога слугі адабралі трон; у дамавінах няма святла, і ў галавешках няма свету; воі вырастаюць, каб зноў стаць травою; ёсць адказ на пытанне: «Хто мы? Але яго яшчэ не чуе Бог...».

Эксперыменты працягваюцца. Да цыклу «Балады аднаго года» В. Шніп дадае сем «Баладаў аднаго тыдня» і нават стварае «Баладу вясновага дня», дзе героямі становяцца Світанне, Раніца, Поўдзень, Шарая гадзіна і Вечар. Ды і балады года згадваюцца, калі знаёмішся з цыклам «Вандроўка ў часе», дзе 12 акравершаў складваюць месячасловы. Павандраваўшы па сусвеце, пабываўшы ў каўчэгу, на Полі Грунвальда, у нябесных сферах, Віктар Шніп вяртаецца да вытокаў, крыніц, з якіх пачалася бруіцца ягонная паэзія. Сапраўдную прыгажосць знаходзіць ён у выключна зямных рэчах (хата з падмуркам, сценамі, вокнамі, страхой, печку і парогам, якія могуць натхняць паэта не менш за экзатычныя рэаліі, ці той жа дым, варона, комін, кош, нара і страла).

Паэтычны сусвет В. Шніпа паступова траціць сваю вясёлкаваць (згадаем, што першы зборнік называўся «Гронка святла»). Святло, падзеленае на сем колераў праз паэтычную прызму бачання, знікае паступова (невывадкова адзін з раздзелаў апошняй кнігі называецца «У дзень сонечнага зацьмення»), пакідаючы на палітры мастака толькі дзве галоўныя фарбы: «Белае і чорнае» — так называецца заключная частка кнігі, у якой, як сведчыць анатацыя, паэт «глядзіць на свет вачыма філосафа». Гэтым жа абумоўлена і выразна прыкметная тэндэнцыя да праязацыі лірыкі, што найбольш яскрава ўвасоблена ў раздзеле «Дарога да храма», які складаецца з лірыка-філасофскіх мініячур і вершаў, дзе ёсць і слёзы, і любоў, і самота, і смех, і цнота, і грэх. Упершыню, бадай, у паэтычным зборніку (невывадкова мы яго называлі кнігай), з'яўляецца «апovesць у праяічных мініячюрах і вершах», дзе вылучана васьмнаццаць асноўных, з пункту гледжання аўтара, артэфактаў, сутнасць і значнасць якіх для ўласнага жыцця народа, нацыі В. Шніп вызначае з дапамогай праяічных успамінаў, дзённікавых запісаў, згадак і вершаў, што стварае неабходную панарамнасць, надае новае бачанне звыклым рэчам, стварае атмасферу рэальнага жыцця ў арганічным спалучэнні мінулага і ягонных рэцыдываў у сучаснасці. У такім напрамку эвалюцыянуе сучасная паэзія.

Галоўнае (і гэта тычыцца не толькі і нават, хутчэй, не В. Шніпа, а ў значнай ступені ўсёй беларускай паэзіі) не дайсні да выслоўяў Іўліна Во: «Раньше экспериментировали в искусстве. Теперь экспериментом стало искусство». А то і да таго, пра што бурчэў О. Хакслі: «Реклама — самая интересная и самая трудная разновидность современной литературы. Легче сочинить десять правильных сонетов, чем хорошее рекламное объявление». Куды далей пойдзе беларуская паэзія — пабачым. Адно ясна: не да Гамера і Чачота, што і пацвяджае эвалюцыя балады.

ВАРЫЯНТ 5

Заданне 1.

Сюжэты фантастычных фільмаў ператвараюцца ў рэальнасць. У сталічнай аптэцы з’явіўся робот-правізар.

У гэтай аптэцы заказаныя лекі знаходзіць і дастаўляе на касу не фармацэўт, а адмысловы робот. Каб сфармаваць адзін заказ, «Консісу» — гэта афіцыйнае імя аўтаматычнага правізара — неабходна ўсяго 7 секунд. Аптэкар у гэты час можа больш грунтоўна прааналізаваць пакупніка.

Сам робот уяўляе сабой шафу-назапашвальнік, у якой змяшчаецца да 10 тысяч упаковок, з якіх прыкладна палову займаюць лекавыя сродкі Рэспублікі Беларусь. Робат абслугоўвае чатыры касы адначасова.

Упершыню такія роботы з’явіліся ў Парыжы, дзе на невялікіх аптэчных плошчах стандартная выкладка не дазваляла паказаць увесь асартымент. Ёмістая разумная шафа адразу вырашыла гэтую праблему. Яшчэ адна праблема, з якой назаўжды развіталася рабатызаваная аптэка, гэта доўгая чарга.

У сярэднім у звычайнай аптэцы фармацэўт абслугоўвае аднаго пакупніка 5 хвілін. Са з’яўленнем робата-правізара гэты час скараціўся амаль утрая. Зараз набыць неабходныя лекі могуць каля паўтары тысячы чалавек у дзень.

Заданне 2.

1. Публіцыстычны
2. Рэпартаж
3. Апавяданне з элементамі апісання
4. Назвы структурных частак, абазначаных у тэксце лічбамі
  - Што новага з’явілася ў аптэцы.
  - Што такое «Консіс» і як ён аблегчыў работу аптэкараў.
  - Што сабой уяўляе робот.
  - Дзе ўпершыню з’явіўся робот і якія праблемы ён дапамог вырашыць.
  - Перавагі робата-правізара.

Заданне 3.

№	Літара	Абгрунтаванне
1	в)	<i>Кардыналы</i> прызначаюцца папам. <i>Каптален</i> — прыдворная пасада. Загадваў замкам, выконваў пэўныя судовыя абавязкі. <i>Нунцый</i> — пастаянны дыпламатычны прадстаўнік Папы Рымскага ў іншых краінах.
2	б)	<i>Кайло</i> — кірка: разбіў цэглу кайлом.
3	а)	<i>Зацірка</i> па-руску — мучная похлебка, прыгатовленая на воде. <i>Зацяжка</i> — занадта цяжело, занадта трывожна.

Заданне 4.

Суфікс	Слова
-ох- / -ёх-	<i>прайдоха, чысцёха</i>
-ынк- / -інк-	<i>бедачынка, сірацінка</i>
нульсуфіксацыя	<i>абжора, трындоля</i>
-ыл- / -іл-	<i>дурыла, мазіла</i>
-ош-	<i>святоша, апівоша</i>

Заданне 5.

Беларуса, які здрадзіў праваслаўю і прыняў каталіцтва: *Ян* — польска-каталіцкая форма праваслаўнага *Іван*.

Заданне 6.

Тэматычная група	Словы	
Назвы асоб па пасадзе і роду заняткаў	<i>аплікант</i>	<i>жаўнер</i>
Назвы устаноў і прамысловых прадпрыемстваў	<i>гута</i>	<i>пастарунак</i>
Назвы прадметаў адзення	<i>жупан</i>	<i>лапсярдак</i>
Назвы зброі	<i>палаш</i>	<i>паядынька</i>
Назвы адзінак вымярэння	<i>аршын</i>	<i>гарнец</i>

Даведка: Аплікант — вучань пры адвакаце ці землямеры; аршын — мера даўжыні; гарнец — мера сыпкіх і вадкіх цел; гута — шклозавод; жаўнер — салдат; жупан — доўгі суконны кафтан; лапсярдак — кафтан; палаш — сабелка; пастарунак — аддзяленне паліцыі ў Заходняй Беларусі; паядынька — аднаствольная паляўнічая стрэльба.

Заданне 7.

Байкер — *матацыкліст, веласіпедыст*; банкінг — *банкаўскае абслугоўванне*; блокбастар — *касавы фільм*; электарат — *выбаршчыкі*; камедзі клуб — *камедыйны клуб*; марчэндайзер — *рэкламны агент*; прайм-тайм — *найвыгаднейшы час (у эфіры)*; супер! — *вышэйшы клас!* ток-шоу — *размоўная праграма*; хіт — *штосьці вельмі папулярнае*.

Заданне 8.

Кожная дзейная асоба размаўляла на мове, адпаведнай свайму сацыяльнаму паходжанню: сяляне, прадстаўнікі гарадскіх нізоў — *на-беларуску*, ксёндз, студэнт — *на латыні*, шляхціц — *на-польску*, цыган, яўрэй — *на змешанай (беларуска-польскай трасянцы)*.

Заданне 9.

Правіла	Прыклад слоў з тэксту
<i>Праваніс спалучэнняў галосных</i>	<i>трыолет</i>
<i>Праваніс літар з / с у прыстаўках</i>	<i>разстаньне</i>
<i>Праваніс мяккага знака</i>	<i>разстаньне, сьлёз</i>
<i>Праваніс э не пад націскам</i>	<i>чэрней</i>

Аўтар твора: *Максім Багдановіч.*

Заданне 10.

Сродкі мастацкага адлюстравання і мастацкай выразнасці	Прыклады з тэксту
<i>Традыцыйныя фальклорныя эпітэты</i>	<i>Сізяя галачка, залатыя ключы, халодную зімачку, цёплае лецечка</i>
<i>Паэтычны зваротак</i>	<i>Сізяя галачка</i>
<i>Памянішальна-ласкальная форма слоў</i>	<i>Зімачку, лецечка</i>
<i>Паэтычны вобраз-сімвал</i>	<i>«Сізяя галачка», якая «залатымі ключамі» замыкае «халодную зімачку» і адмыкае «цёплае лецечка», — гэта паэтычны вобраз-сімвал, традыцыйны народнапесенны «знак» надыходу вясны.</i>
<i>Метафары</i>	<i>Замкнуць, як хату або клец, зіму і адамкнуць лета — значыць утварыць дзеянні лёўна метафарычныя (дзеясловам тут нададзены пераносны сэнс).</i>
<i>Аднародная сінтаксічная будова частак сказа</i>	

Заданне 11.

1. Ад прадзедаў спагон вякоў мне засталася спадчына (*Я. Купала*).
2. Калісьці Шэф таксама нюхаў порах (*К. Крапіва*).
3. А нівы — вокам не абняць, і гэта ўсё мой край (*А. Русак*).
4. Даліся ў знакі ўся напружанасць і зморанасць за апошнія дні, пераходы, бясоныя ночы (*М. Лынькоў*).
5. Для Лабановіча стала відавочна, што з Анцыпікам кашы не зварыш (*Я. Колас*).

Заданне 12.

Па памерах тэрыторыя Рэспублікі Беларусь займае трынаццатае месца сярод еўрапейскіх дзяржаў і шостае — сярод краін СНД. У Еўропе Беларусь па плошчы крыху саступае Вялікабрытаніі і Румыніі і больш чым у два цэлыя дзве дзясятныя рызы пераўзыходзіць Партугалію і Венгрыю. Агульная плошча — дзвесце сем цэлых шэсць дзясятых тысяч квадратных кіламетраў. Найбольшая працягласць з захаду на ўсход — шэсцьсот пяцьдзясят км, з поўначы на поўдзень — пяцьсот шэсцьдзясят кіламетраў.

Адлегласць ад Мінска да сталіц суседніх дзяржаў наступнае: Вільнюса — дзвесце пятнаццаць, Рыгі — чатырыста семдзясят, Варшавы — пяцьсот пяцьдзясят, Кіева — пяцьсот восемдзясят, Масквы — сямсот.

Заданне 13.

Пачатак тае восені на поўдні Палесся, у міжрэччы Прыпяці і Дняпра, выдаўся пагодлівы, надзіва сухі і цёплы. Сонца, падняўшыся рана, не хавалася да самага заходу — грэла, пякло, зусім як улетку. Дні стаялі светлыя, ясныя, бы крышталь, а ледзь вечарэла — высыпалі зоры. Зор высыпала столькі, што ад іх аж бялела неба.

Навокал было ціха-ціха. І ўжо здавалася: так тут і будзе, нішто ніколі не зменіцца. Але ўсхадзіўся, падзьмуў вецер, нагнаў хмар. Пасыпаўся дождж — дробны, нудны, халодны (*Паводле В. Сачанкі*).

У міжрэччы Прыпяці і Дняпра — адасобленая акалічнасць месца, выражаная словазлучэннем, удакладняе акалічнасць *на поўдні Палесся* і стаіць пасля яе.

Падняўшыся рана — адасобленая акалічнасць часу, выражаная дзеепрыслоўным словазлучэннем, стаіць перад дзеясловам *не хавалася*.

Дробны, нудны, халодны — адасобленыя дапасаваныя азначэнні, выражаныя прыметнікамі, стаяць пасля назоўніка *дождж*.

Заданне 14.

1. Праца гадуе, а лянота **марнуе**.
2. Дзе шчырая праца, там густа, а дзе лянота — **пуста**.
3. Хто працуе, таму і **шанцуе**.
4. Горкая часам праца, ды хлеб ад яе **салодкі**.
5. Ад ляноты чакай **бядоты**.

Заданне 15.

1. Паралелізм	3. Зваротак
2. Анафара	4. Інверсія

Заданне 16.

1. Шкадаваць сябра
2. Клапаціцца пра бацькоў
3. Зайздросціць суседцы
4. Мне сёння шанцуе
5. Не варта сварыцца
6. Ныркi
7. Жартаваць // шуткаваць з мужчыны
8. Пасяг
9. Дзякуй за ўвагу!
10. Брат старэйшы за сястру
11. Больш за трыццаць гадоў мінула
12. Ён паўналетні
13. Скроні пасівелі
14. У што быў апрануты той чалавек?

Заданне 17.

Сярод густой ліствы бадзёра спяваюць зяблікі і дразды, часам прарэзліва крычыць дзяцел, клапатліва мітусяцца розныя дробныя птушкі, якіх немагчыма як след разглядзець (*В. Вольскі*).

Сказ складаецца з чатырох частак. Першая і другая частка — простыя, трэцяя — галоўная, звязваюцца яны паміж сабой бяззлучнікавай сувяззю, чацвёртая частка — даданая азначальная, звязваецца з галоўнай злучальным словам *якіх* і паясняе слова *птушкі*. Гэта складаны сказ з рознымі відамі сувязі: бяззлучнікавай і падпарадкавальнай.

Схема сказа:

[...], [...], [...], (якіх ...).

Заданне 18.

Адказ: г)

Неабходна разглядаць адносіны прэфікса і слова: прэфікс (прыстаўка) з'яўляецца часткай слова (калі яна ёсць у слове). Цяпер прыменім гэтыя адносіны да пары акалічнасць і невядомае. Акалічнасць з'яўляецца часткай (членам) чаго? Адказ адназначны — сказа.

Заданне 19.

Бурштынам называюць выкапнёвую смалу хвойных дрэў, мінерал класа арганічных злучэнняў пераважна жоўтага, чырвонага, карычневага ды белага колераў. Самае ранняе пісьмовае ўпамінанне пра **бурштын** —

клінапіс на абеліску X стагоддзя да н. э., які знаходзіцца ў Брытанскім музеі. Гэта адзін з першых каштоўных камянёў, што здабывалі і выкарыстоўвалі як упрыгожванне і як лекавы сродак нашы старажытныя продкі славяна-арыі яшчэ ў часы палеаліту (450—12 тысяч гадоў да н. э.). Вучоныя мяркуюць, што цяперашні **бурштын**, які ёсць у Балтыйскім моры, сваім паходжаннем абавязаны соснам і кедром, што раслі ў субтрапічным клімаце больш за 40 мільёнаў гадоў таму.

Існуе больш за 30 назваў гэтага рэчыва, кожная з якіх адлюстроўвае нейкую ўласцівасць каменя. Старажытныя грэкі, напрыклад, заўважылі, што ён можа прыцягваць да сябе кавалкі папіруса, таму назвалі *электронам* (ст.-грэч. *ἤλεκτρον*) — у гонар зоркі Электра. Такое найменне пазней выкарыстоўвалі і ў Старажытнай Русі — ілектр або ілектрон. Рымляне атаясамлівалі бурштын з акамянелым сокам дрэў. Адсюль «сукцынум» (ад лацінскага «*Succus*» — сок). Літоўцы і латышы лічылі камень ахоўнікам ад хваробаў. І гэта адлюстравалі назвы *Gintaras* (*гінтарыс*), *dzintars* (*дзінтарс*), дзе «гінці» — ахоўваць. Рускі тэрмін **янтарь**, упершыню зафіксаваны ў XVI стагоддзі, быў запазычана менавіта ад літоўцаў.

У наш час на Брэстчыне было адкрыта адно з першых радовішчаў **бурштыну** ў Беларусі. І менавіта там «**Бурштынам**» названы народны ансамбль народнай песні з Кобрына.

ВАРЫЯНТ 6

Заданне 1.

«Падарожжы Гулівера» Джонатана Свіфта можна назваць раманам-памфлетам. Памфлетны пафас кнігі выяўляецца ў публіцыстычнасці і гістарычнай канкрэтнасці **выкрывальнай** крытыкі; у адкрытай падпарадкаванасці ўсёй структуры твора тэндэнцыйнай аўтарскай задуме. Разам з тым твор мае **яскравыя** прыкметы рамана: у цэнтры яго выразны мастацкі вобраз Доктара Гулівера, паказаны ў эвалюцыі і развіцці.

Калі ў Ліліпутыі Гулівер уражвае сваімі **велізарнымі** памерамі, то ў Брабдынгнегу, каралеўстве веліканаў, ён сам аказваецца **маленькім**, нібы жамяра, і ўсе тые адмоўныя якасці, якія здаваліся Гуліверу вартымі смеху ды жалю сярод ліліпутаў, цяпер уласцівыя яму самому. Усхваляючы палітычны лад, звычаі сваёй радзімы перад мудрым, адукаваным каралём краіны веліканаў, Гулівер выяўляе сваю ўнутраную абмежаванасць, імкненне жыць без лішніх клопатаў. Галоўнае для яго — не выносіць смецце са сваёй хаты, прыстасавацца да абставін дзеля далейшага **бесклапотнага** жыцця.

Стыль тэксту — *навуковы*.

Тып маўлення — *разважанне*.

Заданне 2.

Вартымі смеху (другі варыянт — *смеху варта*) — Смешна! Смех!

Выносіць смецце са сваёй хаты — выдаваць тое, што не павінны ведаць іншыя, бо гэта нясласіць сям'ю, калектыў.

Заданне 3.

Па колькасці насельніцтва Беларусь займае пятае месца сярод краін СНД, сямнаццатае месца — у Еўропе і восемдзясят дзвятае ў свеце. На першае студзеня дзве тысячы чатырнаццатага года колькасць жыхароў у Рэспубліцы Беларусь — каля дзевяці з паловай мільёнаў, шчыльнасць насельніцтва складае сорак шэсць жыхароў на адзін квадратны кіламетр. Сярод рэгіёнаў найменш шчыльна населенай з'яўляецца Віцебская вобласць — трыццаць чалавек на адзін квадратны кіламетр.

Па даных перапісу насельніцтва дзве тысячы дзвятага года, на тэрыторыі Беларусі пражывалі больш за сто трыццаць нацыянальнасцей(яў), сярод якіх беларусы (восемдзясят тры цэлыя сем дзясятых працэнта), рускія (восем цэлых тры дзясятыя працэнта), палякі (тры цэлыя адна дзясятая працэнта).

На канец дзве тысячы трынаццатага года ў гарадах Беларусі пражывала каля сямідзясяці працэнтаў жыхароў, у вёсках — каля дваццаці пяці. З іх пяцьдзясят пяць працэнтаў складалі мужчыны, сорак пяць — жанчыны.

Заданне 4.

№	Літара	Абгрунтаванне
1	в)	<i>Ветрам зваліла бярозу. Нельга: Лесніком зваліла альху.</i>
2	а)	На гэта ўказвае злучнік <i>а</i> .
3	б), в)	Полесемія выкарыстоўваецца для стварэння жартаў, анекдотаў, калямбураў. Напрыклад: <i>Па дарозе ў Луўр д'Артаньян загнаў двух коней, аднаго Партосу, другога Атосу.</i>
4	а)	<i>Абат</i> — настояцель каталіцкага мужчынскага манастыра, каталіцкі святар; <i>асэсар</i> — судовы засядацель.
5	б)	Шпак і варона не маюць спадыспаду (знізу) белага апярэння (палатна).

Заданне 5.

Сказ	Слова, якое трэба замяніць	Слова, якое трэба ўставіць
1	<i>пацэркі</i>	<i>пацеры</i>
2	<i>пісьменства</i>	<i>пісьмённасць</i>
3	<i>драўляны</i>	<i>драўнінны</i>
4	<i>лэх</i>	<i>лэк</i>

Заданне 6.

Прымаўка	Сродкі мастацкай мовы
І сцены вушы маюць.	<i>метафара</i>
І ваўкі сытыя і авечкі цэлыя.	<i>паралелізм</i>
І так загінуў, і так прапаў.	<i>сінанімія</i>
Адзін з сошкай, а сямёра з ложкай.	<i>метанімія</i>
Госць першы дзень золата, другі дзень срэбра, а на трэці медзь, хоць дадому едзь.	<i>градацыя</i>
Я не арганіст, не перабіраю. У свінні рыла, каб рыла.	<i>аманімія</i>

Заданне 7.

Суфікс	Слова
-айк-	папрашайка
-ак- / -як-	служака, здаравяка
-з-	бадзятка, туляга
-к-	выхваляка, выскачка
-л-	запявала
-он-	ціхоня
-ук- / -юк-	злюка,
-ейк-	госцейка
-ачк- / -ячк-	сіротачка, нецярпячка
-ул- / -юл-	капрызуля, чысцюля

Заданне 8.

1. Паэма
2. Я. Колас «Сымон-музыка», Я. Купала «Курган», М. Танк «Люцыян Таполя», Зм. Бядуля «Салавей»
Таленавітасць беларускага народа

Галоўныя героі твораў	Агульныя рысы
Гусляр, Сымон, Салавей, Люцыян Таполя, Бандароўна, Машэка	Асобы незвычайныя, выключныя, моцныя, надзеленыя незвычайным дарам: талентам (Гусляр, Сымон, Салавей, Люцыян Таполя), прыгажосцю, гармоніяй знешняга і ўнутранага характа (Бандароўна), фізічнай сілай (Машэка).

Заданне 9.

Змены ў напісанні літар	Прыклады з тэксту
Зменена напісанне літары в на u	павукоўцаў, славян, славянцтва
Зменена напісанне літары н на n	на, украінскай
Зменена напісанне літары р на r	паргуканцу, газвіццё
Зменена напісанне літары с на s	Usé, Ралесси, рачаўся
Зменена напісанне літары у на u	павукоўцаў, беларускай
Зменена напісанне літары п на p	прагадзіму, роўдзен'
Зменена напісанне літары д на d	stahoddзя, адсюл'
Зменена напісанне літары г на h	stahoddзя
Зменена напісанне літары ы на y	тух, паргуканцу
Замест ь ужываецца '	шкаюц', рол'скай

Заданне 10.

1. У народных ці літаратурных казках, паганскіх легендах перамагчы зло носьбітам добра дапамагаюць **птушкі, звяры, нават нежывыя рэчы**.

2. У творах Яна Баршчэўскага толькі **чалавек** супрацьстаіць злу ў розных яго выяўленнях.

3. Кот Варгін, Белая Сарока, чорны сабака, вуж — **усё гэта слугі д'ябла**.

4. Скрэзнымі вобразамі ў кнізе Яна Баршчэўскага, якая складаецца з кампазіцыйна і сюжэтна завершаных апавяданняў з'яўляюцца **Плачка, шляхціц Завальня, Янка**.

Заданне 11.

а) беспрацоўны	з) пчаляр
б) выдавец	і) гандляр
в) гарбар	к) шавец
г) абібок, лайдак	л) святар
д) друкар	м) фельчар
е) цясляр	н) тынкоўшчык
ж) кравец	о) шкляр

Заданне 12.

1. Каб рыбу есці, трэба ў ваду **лезці**.
2. Трэба нахіліцца, каб з ручая **напіцца**.
3. Каб вады напіцца, трэба ёй **пакланіцца**.
4. Вады не засіліш не паварушыўшыся, рыбы не зловіш **не памачыўшыся**.
5. Па дарозе ідучы, грыбоў **не набярэш**.

Заданне 13.

Адказ: б)

Устанаўліваем адносіны паміж абрэвіяцыяй і назоўнікам — устанавіць цяжка. Глядзім на адносіны абрэвіяцыяй і словаўтварэннем. Заўважаем, што абрэвіяцыя адзін са спосабаў словаўтварэння. Прымяняем гэтыя адносіны да назоўніка: назоўнік — адна з часцін мовы, якой выражаецца дзейнік.

Заданне 14.

Ашальяваць	(шарак)	ракушка
завулак	(вулей)	лейкапластыр
адбарабаніў	(багор)	горка-салёны

Слова ў дужках змяшчае другую і трэцюю літары пасля прыстаўкі слоў, што стаяць перад дужкамі, і першыя тры літары слова, змешчанага пасля дужак. Як вынік, адказ: $ba + gor = багор$.

Заданне 15.

Адпачынак, адпачын, спачын, спачыванне, супакой, палёгка, перадышка.

Заданне 16.

Адказ: б)

За выключэннем лютага, у якім не бывае 30 дзён, усе астатнія месяцы маюць 30 дзён, а некаторыя нават 31 дзень.

Заданне 17.

Беларускія лірычныя песні, як сведчыць іх змест, некаторыя лексічныя і стылістычныя прыкметы, а таксама асаблівасці напеваў, узніклі, на думку вучоных, у той перыяд сярэднявекі, калі складвалася сама беларуская народнасць. Жанр лірычнай песні адзін з самых багатых у вуснапаэтычнай творчасці беларускага народа як па колькасці песенных тэкстаў, так і па невычарпальнай разнастайнасці тэм і матываў. Чым жа тлумачыцца такое шырокае бытаванне беларускай народнай лірычнай песні і па сённяшні дзень? Чым абумоўлена яе такая незвычайная жыццяздольнасць? Адказ на гэтыя пытанні, думаецца, вельмі просты: народная лірычная песня на працягу стагоддзяў была амаль адзінай і галоўнай эмацыянальна-эстэтычнай формай духоўнага жыцця беларускага сялянства: асноўная частка беларускіх народных песень сялянскага паходжання. Сацыяльна прыгнечаны, ізаляваны ад культурнага жыцця грамадства, не ведаючы роднай пісьмовай мовы, сялянін вякамі толькі пры дапамозе вуснапаэтычнага

слова ў песні мог выказаць свае думкі, свой настрой, падзяліцца горам, крыўдай, сумненнямі, пакутамі душы (А. Гурскі).

Від сувязі — *ланцуговая*.

Сродкі сувязі — *пайтор слоў (песня), займеннік (яе)*.

Заданне 18.

Словы для характарыстыкі	
фізічнага стану чалавека	чалавека як працаўніка
<i>Атруда, зялепуха, недалужны, нядужы, пачунець</i>	<i>Завалень, руплівы, латруга, паніхачка, капошка</i>

Даведка. *Атруда* — утворана ад караня *-труд-*; раней гэтае слова абазначала цяжкую хваробу, цяпер сустракаецца ва ўстойлівых зваротах і кленічах у дачыненні да чалавека (Нейкая атруда ўзяла, хоць ты скорую выклікай). *Зялепуха* — 1) няспелая ягада; 2) хваравіты чалавек (перан.). *Недалужны* — няўмелы, худы. *Нядужы* — слабы, без сілы. *Пачунець* — выздаравець. *Завалень* — нядбалы, абыякавы, лянiвы. *Руплівы* — дбайны, старанны, клапацлівы. *Латруга* (ням. *lotar*) — гультай, абібок. *Паніхачка* — бездапаможны, бязвольны, які нічога не можа зрабіць сам, па сваёй ініцыятыве, якога ўсюды «піхаюць», пасылаюць абы-куды. *Капошка* — той, хто ледзь варушыцца, корпаецца, павольна і няўмела робіць, асабліва пры зборах куды-небудзь.

Заданне 19.

Вось што пісаў пра гэты сказ Алесь Каўрус: «Дзеяслоў *навучыўся* мае пры сабе два залежныя, злучаныя пры дапамозе злучніка *і* назоўнікі — *мове, песняў*. У такім кантэксце, ужытыя як аднародныя дапаўненні, яны павінны мець форму або толькі давальнага (мове, песням), або толькі роднага склону (мовы, песняў) — такія варыянты вядомыя беларускай літаратурнай мове: *Наўчыўся я слоў беларускіх ад маці... (Я. Купала)*»

Выпраўлены варыянт сказа:

У добры час на ўлонні вясковым, дзе вадзіца крынічная б'е, навучыўся я матчынай мове і задуманым песням яе.

Або:

У добры час на ўлонні вясковым, дзе вадзіца крынічная б'е, навучыўся я матчынай мовы і задуманым песням яе.

Заданне 20.

На чужым грунце

Самая важная прычына ўсіх яго нягод крылася ў тым, што гэта Каліва расло на чужым грунце. Хто яго ведае, як занеслася яно на зялёны луг. Але ласне яно вінавата? Або хто вінават? І навошта шукаць вінаватага? Проста выкінулася зернетка аржаное з мяшка, як везлі ў млын жыта, — ці ж не магло хіба так стацца? А можа, які падарожны, ідучы полем, са-шмаргнуў, не думаючы, каласок і ішоў потым праз гэты луг і кінуў зерне-тка. Толькі ж узрасло яно між чужынцаў: поруч з ім рос званец, мяцёлка, а каля саменькага карэння ціснулася ўсялякая трава-драбязя: шчытнік, імяло, белая дзяцеліна, муражок і розныя краскі. Але гэтыя суседзі не хацелі знацца з сірацінай і лічылі вялікаю ганьбай для сябе і свайго гонару кампанёўства з закіданым Калівам Жыта. Ну, што ж! Хіба змусіш каго, каб любіў цябе, раз ты нікому не люб? Няхай!

Надышла вясна. Вясна гэта такая пара, у якую адны толькі няўдатнікі, адны бяздольнікі, па справядлівасці нешчаслівыя, не знаюць радасці. Вясна — гэта пара, калі ўсе спяшаюцца скарыстаць гэты час для шырокай вясёласці і глыбокага жыцця сэрца. Бывала, чуць-чуць пачне паказвацца з-за лесу сонца, а на лузе ўжо пачыналіся спевы, шчаслівыя, улюбёныя шэпты чаротаў з высокай жорсткаю асакою. Падыдзе сонейка яшчэ вышэй, пачынаюць злятацца матылёчкі, ды такія прыгожыя, так хораша ўбраныя, што найпершы зух-фарсун пазайздросціў бы ім. Усякія травы, кветкі, кожны кусцік, кожная саломінка, падымалі голавы, цягнуліся к сонцу, віталі яго і ў чэсць яго курылі найлепшымі ладанамі — чысцейшымі туманамі раніцы і прямнейшымі пахамі свежых красак лугу. І сонейка віталася з імі і рассыпалася золатам, дыяментамі ў кожнай капельцы расы, адлівала ўсімі колерамі вясёлкі.

Закіданае Каліўца Жыта таксама жадала сонца і цягнулася да яго кожнаю сваёй жылкай, усім нутром сваім. Мяцёлка штурханула яго.

— Куды сунешся, мужыцкая ўдеха? — сказала задзіра-мяцёлка.

— Шу-шу-шу, — зашапялявіў званец (гэта смех яго такі). — Змый наўперад пясок са свайго рыла, тады пазірай на сонейка.

— Яно тут фанабэрыі панабралася, усіх адціснуць хоча і заняць чужое месца, — шаптала знізу трава-драбязя.

Слова не сказала Жытцо на такую знявагу. І што ты адзін зробіш проці ўсіх? А хіба жыта не ўмее цярпець? Якая ж другая расліна зазнае такога гора, як жыта? І яно цярпела, толькі сэрца ледзьве-ледзьве магло стрываць, каб не разарвацца ад жалю — так многа сабралася яго. Хоць бы было з кім пагаманіць, слова прамовіць, разважыць сваю тугу, думкі паганяныя раз-гнаць, — усё ж было б лягчэй. І толькі той пойме, як цяжка было гэтаму

Каліву ў лузе, хто сам многа перажыў, многа меў у сэрцы горкіх думак, якімі не з кім было падзяліцца.

Але мінуліся веснавыя дні. У пагодзе зрабілася вялікая змена; пачалася суш. Заныў луг, пажайцелі груды, цяжкія пачаліся часы. Рыжыя мурашкі хадзілі, як непрытомныя, не ведаючы, за што ўзяцца; пчолкі, чмелікі званілі яшчэ жудасней, яшчэ нудней, пралятаючы над лугам і не знаходзячы сабе пажытку, толькі авадні і сляпцы красаваліся і паганым звонам рэзалі сэрца. Конікі пазмаўкалі і толькі вечарамі распачыналі сваю жальбу. Травы сохлі і жоўклі, прыгожыя краскі тужліва хілілі свае зграбныя галоўкі, дарэмна шукаючы цяньку, і сохлі без часу. Глухі шум, нараканне пайшлі па лузе, трывожна гаварыў луг пад гарачым ветрам. Пачалі травы і краскі судзіць-разважаць, вышукваць прычыны такога няшчасця. Адзін казаў тое, другі другое, — і ўсе шумелі, ніхто не слухаў нікога, і толку ніякага не дабіліся.

— Спытайма хіба ў ручайка: ён самы мудры на лузе, — урэшце параіў чарот. І праўда, ручаёк тут быў самы старэйшы і болей ад усіх ведаў жыццё. Стаяў тут таксама і стары дуб, але сам ён прызнаваўся, што і дзед яго не памятае такога часу, калі б у лузе не было ручайка. Прыйшлі да ручайка травы-пасланцы, бухнулі ў ногі яму — няшчасце навучыць гнуць голавы. «Так і так, — кажуць, — навучы, што рабіць, дай ты нам раду». Слухаў мудры ручаёк гэту просьбу травы.

— Заўтра скажу, а цяпер дайце мне падумаць, распытаць таго-сяго.

— От што, мілыя, — сказаў назаўтра ручаёк, — сонейка ўгневалася на вас. Найдзеце між вамі самага няшчаснага, і няхай ён раскажа сонейку сваё цяжкае жыццё-нядолю; тады яно зжаліцца над вамі і прыкажа ветру нагнаць хмары.

Хто ж тут самы нешчаслівы? Кожнаму здавалася, што ён і ёсць самы няшчасны. Прылятаюць матылькі і кажуць: «Аржаное Каліва — самае няшчаснае». І вецер пацвердзіў, што гэта праўда. Пасылае луг паслоў да Аржаного Каліва, кланяюцца жыту паслы, просяць заступіцца за ўсіх. А жыта звесілася коласам і маўчала: цяжкая доля, знявага аднялі ад яго дар слова. І сонца яшчэ гарачэй стала прыпякаць лугавыя травы.

ВАРЫЯНТ 7

Заданне 1.

- 1) чаргаванне заднеязычнага з шыпячым ([г–ж]);
- 2) чаргаванне галосных ([э–а], [а–э]);
- 3) змяненне націску.

Заданне 2.

а) агурочнік	е) парэчнік
б) ажыннік	ж) Жардняяк
в) бурачнік	з) цярноўнік
г) гарбузнік	і) вярбняк
д) дурнічнік	к) сасняк

Заданне 3.

1. *Дарагая залатавачка: каля рубля ляжала.* / няпоўная двухсастаўная частка
2. *Зерне да зерня — будзе поўная мерня.* / поўная двухсастаўная частка
3. *Кінь за сабою, знойдзеш перад сабою.* / аднасастаўная пэўна-асабовая частка
4. *Круці жорны пільна, то і тут будзе Вільня.* / поўная двухсастаўная частка
5. *Не бі чужога цела — будзе сваё цэла.* / няпоўная двухсастаўная частка

Заданне 4.

Дыякрытычныя знакі (дыякрытыкі) — гэта рознага тыпу надрадковыя, падрадковыя, радзей унутрырадковыя знакі, што прымяняюцца для змянення або ўдакладнення сэнсу асобных літар. У беларускім алфавіце дыякрытыкі ўжываюцца для размежавання наступных літар: *е* і *ё*, *у* (складовае) і *ў* (нескладовае).

Заданне 5.

1. падпарадкавальны злучнік	3. назоўнік
2. колькасны лічэбнік	4. прыслоўе

Яны знаходзяцца ў адносінах функцыянальнай аманіміі.

Заданне 6.

Суфікс		Беларускамоўны прыклад
рускомоўны	беларускамоўны	
-еств (о)	-от-	адзінота (рус. <i>одиночество</i>)
-ечь	-от-	гаркота (рус. <i>горечь</i>)
-отн (я)	-нін (а)	беганіна (рус. <i>беготня</i>)
-ств (о)	-асць (-осць)	мужнасць (рус. <i>мужество</i>)

Заданне 7.

Песня пра хлеб

Хлеб — часцінка нашага жыцця. Хлебам-соллю нашы бацькі пачыналі зажынкi, з хлебам-соллю выходзілі насустрэч самым жадамым гасцям, хлебам-соллю ў час вяселляў сустракаюць маладых.

Нашы дзяды і бацькі, бабулі і матулі ўмелі шанаваць хлеб. У іх быў такі звычай, закон: калі кавалачак хлеба падаў са стала, яго патрэбна было падняць і перад тым, як з'есці, абавязкова **пацалаваць**.

Я вяртаюся ў тое радаснае і незабыўнае свята, калі да нас, пасляваенных падлеткаў, прыходзіў на стол хлеб. Не з крамы, як зараз, а са звычайнай задымленай вясковай печы. Нярэдка чорны, з асцюкаватай жытняй мукі, часцей за ўсё змолатай на хатніх жорнах, спечаны часам не ў формах, а ў салдацкіх казках, але такі духмяны, смачны, жаданы.

Так здавалася, бо не было яго ўдасцаль, бо рады былі кожнай скарыначцы, бо не заўсёды хапала яго да новага ўраджаю. Не хапала, бо малаўрадлівай была зямля, толькі станавіліся на ногі разбураныя калгасныя гаспадаркі.

Як і ў старэйшых, у нас, дзяцей, не было ніводнага бесклапотнага дня. І мы тады ганарыліся, што не дарэмна елі хлеб, былі шчодрымі памагатымі ў сем'ях: у час жніва памагалі малаціць збажыну, правейваць, сушыць на таках, а потым не адзін раз на год завіхаліся, круцілі цяжкія жорны. Круцілі, стараліся, бо ведалі, што за гэтым нас чакае свята: (—) маці будзе пячы хлеб.

Заданне 8.

- а) назоўнік, займеннік, дзеяслоў, прыназоўнік, прыслоўе, прыметнік;
- б) часціца, злучнік, выклічнік

Заданне 9.

Няправільна выкарыстаная часціна мовы	Правільная форма	Абгрунтаванне
<i>Ні за якой</i> (адмоўны займеннік)	Ні за якай (ні за якая)	Ва ўсіх формах адмоўнага займенніка <i>ніякі</i> націскным з'яўляецца другі склад, г. зн. націск падае на гук [а] (на пісьме літара <i>я</i>).
Форма дзеяслова <i>пабягуць</i>	будуць бегаць	Дзеяслоў павінен мець форму незакончнага трывання, паколькі перадаецца працягласць дзеяння, а не яго вынік (<i>бегаць за кім</i>).

Нарматыўны варыянт сказа: *Ні за якой дзяўчынай хлопцы так не будуць бегаць, як за ёй.*

Заданне 10.

Па семантычнай прымеце поўнага/часовага карыстання: *узяць лыжкі* (г. зн. назаўсёды), *узяць лыжак* (г. зн. пазычыць на некаторы час).

Заданне 11.

Фразеалагізм і яго індывідуальнае значэнне	Фразеалагізм-антонім
Белая костка (<i>чалавек дваранскага паходжання</i>)	Чорная костка
Хоць на воўка ўзлезь (<i>зусім нічога не відаць з-за цемры</i>)	Хоць іголки збірай
За маліну (<i>есці з вялікай ахвотай, са смакам</i>)	Як на плот вешаць
Пападаць пальцам у неба (<i>гаварыць ці рабіць што-небудзь неўпапад, недарэчна</i>)	Пападаць у цэль; пацэліць у дзясятку; як у сук уляпіць
Адкрытым тэкстам (<i>гаварыць проста, шчыра, без хітрыкаў, не тоячыся</i>)	За вочы

Заданне 12.

1. Рабіць дабро.
2. Не ўмешвацца ў справы іншых людзей.
3. Добра працаваць.
4. Быць асцярожным у словах.
5. Разборліва ставіцца да выбару мужа (жонкі).
6. Не браць чужога.

Заданне 13.

1. байка	4. гратэск
2. александрыйскі верш	5. свабодны верш, або верлібр
3. белым	6. класіцызм

Заданне 14.

Азначэнне	Тэрмін	Сінанімічныя тэрміны / разнавіднасці
Малая праявітная форма, замалёўка з слабаразгорнутым сюжэтам або бессюжэтная.	абразок	мініяцюра, эцюд, замалёўка
Невялікі аповядальны твор, у якім расказваецца, як правіла, пра нейкі адзін вызначальны выпадак (сітуацыю, падзею) з жыцця чалавека.	аповяданне	навэла, нарыс, памфлет, фельетон, гумарэска

Азначэнне	Тэрмін	Сінанімічныя тэрміны / разнавіднасці
Від рыфмаванага верша, у якім у адвольнай паслядоўнасці спалучаюцца радкі з рознай колькасцю стопаў.	вольны верш	байкавы верш (ім пішучь звычайна байкі), вольны ямб
Лаканічныя трапныя і дасціпныя ўстойлівыя народныя выразы, часта гумарыстычнага характару, што ўжываюцца ў розных выпадках на працы і ў час адпачынку.	выслоўі	жарты, каламбуры, тосты, вясельныя прыгаворкі, вітанні і зычанні, прысягання і кленічы, дражнілкі, хуткавымаўлянікі (скорагаворкі)
Невялікі алегарычны аповед павучальнага характару, у якім няма традыцыйных умоўных персанажаў.	прытча	прыпавесць

Заданне 15.

Яўхім Фёдаравіч Карскі. Адна з найбольш значных прац Я. Карскага — «Беларусы» у трох тамах (1903—1922), якая з’яўляецца вышэйшым дасягненнем еўрапейскай славістыкі канца XIX — пачатка XX стагоддзя, фактычна энцыклапедыяй беларусазнаўства.

Браніслаў Тарашкевіч. У 1918 годзе, працуючы загадчыкам культурна-асветнага аддзела Белнацкама, падрыхтаваў і выдаў у Вільні першую «Беларускую граматыку для школ».

Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі. Вывучаў беларускую фразеалогію, займаўся праблемамі стылістыкі і культуры мовы. З’яўляецца аўтарам наступных прац:

1. Беларускае літаратурнае вымаўленне (Народная асвета, 1976).
2. Беларускія народныя параўнанні: кароткі слоўнік (Вышэйшая школа, 1973).
3. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі (Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1957).
4. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы (Выдавецтва АН БССР, 1962).
5. Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне (Вышэйшая школа, 1968).
6. Гістарычная граматыка беларускай мовы (Вышэйшая школа, 1989).
7. Дыялектны слоўнік (Навука і тэхніка, 1959).
8. Крылатыя словы і афарызмы: з беларускіх літаратурных крыніц (Выдавецтва АН БССР, 1960).
9. Пытанні культуры мовы (Выдавецтва мовазнаўства вышэйшай, сярэдня спецыяльнай і прафесіянальнай адукацыі БССР, 1961).

10. Роднае слова (Вышэйшая школа, 1972).

11. Само слова гаворыць: філалагічныя эцюды, абразкі, артыкулы (Мастацкая літаратура, 1986).

Заданне 16.

Анапест. Уладзімір Караткевіч. «Беларуская песня».

Заданне 17.

1. На гэтай пустой кватэры збіраліся студэнты, што заставаліся **летаваць** у горадзе.

2. Мабыць, нуду такую самую адчувалі і каровы, бо глыбакадумна галовы паспушчалі; рэшта нюхаюць траву, нехаця выбіраючы па **каліву**.

3. Падымалі яго а сёмай гадзіне раніцы. Бадай, **запозна**, бо ў Ашмянах уставалі раней.

4. Прылёгшы на **мліва** гарачым, дадому вяртаюцца ў поўнач дарогай знаёмай.

5. Яму душу адкрыць ахвота — нарадохрыст, насцеж, нарасхляб, каб выйшла вон уся **згрызота** — на суд людскі і на разгляд.

6. Ледзь чутна папісквалі ў злепленым пад самым вільчыкам гняздзечку **ластавяняты**.

7. **Пробашч** у турботах не разагнуў спіны ў касцельным сутарэнні.

8. Святлеў, **прастранеў** намружысты, вузкі калідор у суботу па апошняй лекцыі.

9. **Слаборнікі** не хочуць, каб іхнія машыны прастойвалі лішне на рамонтных канавах.

10. Назад варочаецца вяселле ўжо **надвячоркам**.

Заданне 18.

1. Скажыце, — задае ён пытанне, — калі б вам давалі медаль, вы адмовіліся б ад *яго*?

2. Ганна і да гэтага іх заўважыла, яны стаялі, нечым устрывожаныя, ля *бар'ера*.

3. Я баяўся, каб хаця Зайцаў не нарабіў *глупства*.

4. У пакоі было шмат кніг, якімі Алесік зачытваўся і *якія любіў*.

5. У гэты дамок Ларыса, выпрастаўшыся на ўвесь свой рост, зайшла спачатку *ўдзвюх* з Зінай, потым з Жэнем.

6. Эдуард зразумеў, што жаніцьба з *Антанінай* Мамосінай была, мусіць, несур'ёзным крокам.

Заданне 19.

1. Брыль

2. Праснак

3. Алей

4. Лазня

5. Дубэльты

6. Халепа